

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ '97**

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Γ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ**

**GREEK
LINGUISTICS '97**

**PROCEEDINGS OF THE 3rd
INTERNATIONAL CONFERENCE
ON THE GREEK LANGUAGE**

ΑΘΗΝΑ 1999

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

UNIVERSITY OF ATHENS
DEPARTMENT OF LINGUISTICS

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ
ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Γ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

GREEK LINGUISTICS
PROCEEDINGS OF THE 3rd
INTERNATIONAL CONFERENCE
ON GREEK LINGUISTICS

Πρόεδρος Συνεδρίου
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

Επιμέλεια Έκδοσης
ΑΜΑΛΙΑ ΜΟΖΕΡ

ΑΘΗΝΑ 1999
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Andreas N. Papapavlou & Jim Davy	
<i>Orthographic simplification and reading comprehension</i>	873
Pavlos Pavlou	
<i>Children's language attitudes in a bidialectal setting:</i>	
<i>Some methodological observations and preliminary findings</i>	882
Pavlos Pavlou, Niki Christodoulou & Pavlina Zarpetea.	
<i>Language-related problems repatriated students face in secondary education in Cyprus</i>	892
Χρίστος Πλατρίτης	
<i>Χρόνος και τρόπος ενέργειας των ρημάτων της ελληνικής και γερμανικής γλώσσας</i>	901
Μαρία Τσίγκου	
<i>Η διδασκαλία της γλώσσας μου. 'Μου': Κτητική ή προσωπική αντωνυμία;</i>	
<i>Γλωσσολογική και διδακτική προσέγγιση</i>	909
9. Υπολογιστική ανάλυση της γλώσσας	
Language Processing	
Sotiris Boutsis & Stelios Piperidis	
<i>Automatic recognition of nominal phrases in Modern Greek</i>	921
Μαρία Γαβριηλίδου, Πένυ Λαμπροπούλου, Έλενα Μάντζαρη & Σοφία Ρούσσου	
<i>Προδιαγραφές για ένα υπολογιστικό μορφολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής</i>	929
Μαρίνα Δημοπούλου	
<i>Τα πολυλεκτικά λήμματα του αγγλοελληνικού λεξικού του συστήματος αυτόματης</i>	
<i>μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η κατηγορία των προθέσεων</i>	937
Ιωάννης Κόντος & Ιωάννα Μαλαγαρδή	
<i>Επεξεργασία ερωτήσεων με υπολογιστή προς βάσεις δεδομένων και κειμένων</i>	945
Ιωάννης Κόντος, Ιωάννα Μαλαγαρδή & Μαρία Πέγκου	
<i>Επεξεργασία ερμηνευμάτων ρημάτων με υπολογιστή</i>	954
Πηνελόπη Λεμπέση	
<i>Προγράμματα ανάλυσης της ελληνικής γλώσσας</i>	
<i>του συστήματος AM της Ευρωπαϊκής Ένωσης</i>	962
Bjarne Oersnes & Stella Markantonatou	
<i>Group adjectives in Modern Greek, English and Danish - an HPSG approach</i>	971
10. Μετάφραση	
Translation	
Σίμος Γραμμενίδης	
<i>Μη γλωσσική πραγματικότητα και γλωσσικές πραγματώσεις:</i>	
<i>η περίπτωση της μετάφρασης</i>	983
Διαμαντούλα Κόρδα-Σάββα	
<i>"Traduttore-Traditore?": μεταφραστικά προβλήματα στη λογοτεχνική μετάφραση</i>	992
Αναστασία Πατακωνσταντίνου	
<i>Το μαγικό ρολόι της Νέας Ελληνικής στη λογοτεχνική μετάφραση</i>	1001
Marianna Spanaki	
<i>Cultural identity and the politics of literary translation:</i>	
<i>The case of Tom Sawyer by Mark Twain</i>	1009

Μη γλωσσική πραγματικότητα και γλωσσικές πραγματώσεις:
η περίπτωση της μετάφρασης.

ΣΙΜΟΣ Π. ΓΡΑΜΜΕΝΙΔΗΣ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Résumé

A partir de l'étude des textes traduits, on tend à démontrer dans cet article que les différences où les similitudes constatées lors du passage d'une langue à une autre ne sont pas dues à des choix libres et subjectifs du traducteur mais elles sont imposées par le texte lui-même et les opérations particulières que marquent les éléments linguistiques.

Η εργασία αυτή εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο μίας ευρύτερης προσπάθειας για τη θεωρητική προσέγγιση της μεταφραστικής διαδικασίας. Οι παρατηρήσεις μου θα στηριχτούν στη συγκριτική μελέτη της μετάφρασης στην ελληνική γλώσσα του πρώτου τόμου του έργου του Joseph Nehama «Histoire des Israélites de Salonique» με το πρωτότυπο κείμενο.¹

Η βασική υπόθεση εργασίας για την πραγμάτευση του θέματος είναι ότι οι διαφορές ή οι ομοιότητες που καταγράφονται κατά το πέρασμα από τη γλώσσα πηγή στη γλώσσα στόχο δεν οφείλονται σε ελεύθερες επιλογές του μεταφραστή στο επίπεδο της σύνταξης ή της μορφολογίας, αλλά υπαγορεύονται από το ίδιο το κείμενο και τις ιδιαίτερες διεργασίες που σηματοδοτούν τα γλωσσικά στοιχεία κατά τη μετατροπή της μη γλωσσικής πραγματικότητας σε λόγο, στα πλαίσια πάντα μίας συγκεκριμένης επικοινωνιακής πράξης.

Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τη θεωρία της μετάφρασης, γιατί μέσα από μια τέτοια θεώρηση η μεταφραστική διαδικασία παύει να είναι μία εμπειρική πρακτική κατά την οποία ο μεταφραστής καλείται να μεταφέρει απλώς γλωσσικά σημεία και από την άλλη επιβεβαιώνεται η ανάγκη απόκτησης από τη μεριά του μιας εμπειροστατωμένης και οργανωμένης άποψης για τη γλώσσα.

Οι δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη μετάφραση του συγκεκριμένου κειμένου είναι ποικίλες και διαφορετικής υφής. Αναφέρω χαρακτηριστικά τα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε για την απόδοση των τοπωνυμίων, των κυρίων ονομάτων, των εβραϊκών όρων, των χωρίων από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Ακόμη, το κείμενο χαρακτηρίζεται από μία συνεχή εναλλαγή στα επίπεδα της γλώσσας. Ο επιστημονικός λόγος διαδέχεται ένα ύφος πιο καθημερινό και αυτό πάλι δίνει τη θέση του σε μια λογοτεχνίζουσα έως και λογοτεχνική γλώσσα. Όπως είναι φυσικό λοιπόν, η απόδοσή τους αποτελεί ένα μεγάλο πρόβλημα για το μεταφραστή μιας και δεν υπάρχει πλήρης

αντιστοιχία στα γλωσσικά μέσα που χρησιμοποιούνται από τις δύο γλώσσες για την έκφραση των επιπέδων αυτών.

Η ευρύτητα του θέματος με αναγκάζει ωστόσο να αναφερθώ εδώ μόνο στον τρόπο απόδοσης των γραμματικών χρόνων και στην προσπάθεια μου αυτή θα χρησιμοποιήσω κάποια στοιχεία της θεωρίας των λεκτικών διεργασιών του A. Culicoli.

Πρέπει κατ' αρχήν να σημειωθεί ότι η διάταξη των γεγονότων σ' ένα χρονικό άξονα δεν ορίζεται στη γλώσσα με απόλυτο τρόπο. Υπάρχει πάντα ένα σημείο εκκίνησης που καθορίζεται από τον ομιλητή και με βάση αυτό δημιουργούνται οι σχέσεις του "ταυτόχρονου" και του "προηγείται"/"έτεται". Έτσι, η έκφραση του χρόνου σε μία γλώσσα συνίσταται στον εντοπισμό μιας διαδικασίας πάνω στο χρονικό άξονα είτε ως προς μία εξωγλωσσική χρονική στιγμή (μια ορισμένη ημερομηνία ιστορικής σημασίας για έναν πολιτισμό) είτε σε σχέση με μία γλωσσική χρονική στιγμή. Ο ορισμός των γραμματικών χρόνων έγκειται τελικά στον καθορισμό του τρόπου με τον οποίο επιτελείται η επισήμανσή τους (ο προσδιορισμός τους δηλαδή) ως προς τις παραμέτρους της εκφοράς του λόγου ή ως προς έναν άλλο επισημαντή και δεν έγκειται στη χρησιμοποίηση κριτηρίων όπως αυτού της απόστασης.

Ακόμη, για τη μελέτη των γραμματικών χρόνων οφείλουμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε δύο διαφορετικά συστήματα επισήμανσης: το μη ενεργοποιημένο και το εκφωνησιακό.²

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το προς μετάφραση κείμενο είναι μία ιστορική αφήγηση. Οι γραμματικοί χρόνοι λοιπόν που κυριαρχούν είναι ο ιστορικός ενεστώτας καθώς και όλοι οι παρελθοντικοί (*passé simple*, *passé composé*, *plus-que-parfait*). Ωστόσο, αν συγκρίνουμε το πρωτότυπο με το μετάφρασμα πολύ συχνά παρατηρούμε ότι, παρά την ύπαρξη αναλόγων μορφολογικών ενοτήτων στις δύο γλώσσες, υπάρχουν αποκλίσεις στον τρόπο αποτύπωσης του φυσικού χρόνου (*time*).³

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του *plus-que-parfait*, γραμματικού χρόνου που δηλώνει το τετελεσμένο στο παρελθόν και σηματοδοτεί μια σχέση επισήμανσης ως προς έναν μετατεθειμένο επισημαντή που βρίσκεται σε σχέση ρήξης ή διαφοροποίησης με τη στιγμή εκφοράς του λόγου. Μορφολογικά αντιστοιχεί με τον υπερσυντέλικο, η απόδοσή του όμως στην ελληνική δεν είναι πάντα δεδομένη κι αυτό γιατί άλλες φορές μεταφράζεται με υπερσυντέλικο και άλλες πάλι με αόριστο. Ας εξετάσουμε τα παρακάτω παραδείγματα:

1. Vers le Vme siècle avant J-C déjà, les Juifs abandonnent l'usage courant de l'hebreu qu' ils avaient emprunté, jadis, au temps de la conquête, aux populations chananéens soumises par eux. (σελ. 17)

Ήδη γύρω στον 5ο αιώνα π. Χ. οι Εβραίοι εγκαταλείπουν την καθημερινή χρήση της εβραϊκής γλώσσας την οποία είχαν δανειστεί άλλοτε, κατά την εποχή των κατακτήσεων, από τους λαούς της Χαναάν.

2. Au début de son règne, avant même de devenir chrétien, cet Empereur avait promulgué à Milan le fameux Edit de Tolérance permettant à chacun de pratiquer librement le culte qui lui plaît. (σελ. 53)

Στην αρχή της βασιλείας του, πριν ακόμη ασπαστεί το Χριστιανισμό, ο αυτοκράτορας είχε εκδώσει στο Μιλάνο το περιώνυμο Διάταγμα περί Ανεξιθρησκείας, το οποίο επέτρεπε στον καθένα την ελεύθερη άσκηση του θρησκευματος της αρεσκείας του.

3. Des Normands, qu' on avait vu fondre sur le pays un siècle auparavant, reviennent de l'Italie méridionale où ils sont maintenant solidement fixés. (σελ. 77)

Νορμανδοί, που έναν αιώνα πριν τους είχαμε δει να επιτίθενται στην περιοχή, επιστρέφουν από τη Νότια Ιταλία όπου τώρα έχουν πια εδραιωθεί.

Στα 1, 2 και 3 λοιπόν οι διαδικασίες που είναι σε plus-que-parfait δηλώνουν, στα πλαίσια μιας διαδοχικής παρουσίασης των γεγονότων, το προτερόχρονο ως προς μια άλλη διαδικασία που βρίσκεται σε σχέση διαφοροποίησης ως προς τη στιγμή της εκφοράς, γεγονός που καθιστά λογική την απόδοσή τους με υπερσυντέλικο. Οι διαδικασίες δηλαδή αλληλοσυνδέονται και εξαρτώνται από έναν κοινό αρχικό επισημαντή. Είναι χαρακτηριστική άλλωστε η παρουσία γλωσσικών στοιχείων όπως του *jadis* και του *avant*, τα οποία δηλώνουν ακριβώς τη διαδοχή στα εκφωνήματα. Αντίθετα, στα παραδείγματα που ακολουθούν έχουμε την παρουσίαση μιας σειράς γεγονότων και οι διαδικασίες είναι αποκομμένες από τη στιγμή εκφοράς:

4. Les Israélites d'Egypte avaient ainsi trouvé leur salut dans l' emigration. Ils_étaient allés partout où on les avait bien accueillis, particulièrement dans les ports. (σελ. 15)

Οι Ισραηλίτες της Αιγύπτου βρήκαν σωτηρία στη φυγή. Πήγαν εκεί όπου τους υποδέχτηκαν καλά και κυρίως σε πόλεις που είχαν λιμάνι.

5. Son passage à Thessalonique avait marqué comme un succès. Malgré la méfiance qu'il avait éveillée chez les anciens coreligionnaires et sa suite précipitée, il avait eu le temps d'y recruter une centaine d'adeptes qui se groupent en une petite église docile aux conseils des anciens. (σελ. 42)

Το πέρασμά του από τη Θεσσαλονίκη σημείωσε μια κάποια επιτυχία. Παρά τη δυσπιστία που ενέσπειρε στους πρώην ομόθρησκούς του και την εσπευσμένη αναχώρησή του, πρόφτασε να στρατολογήσει γύρω στους εκατό οπαδούς, οι οποίοι οργανώνονται σε μια μικρή εκκλησία που υπακούει στις συμβουλές των πρεσβυτέρων.

6. Sous leur influence, le roi Boulan avait adopté le judaïsme et il s'était circoncis. (σελ. 71)

Δεχόμενος την επιρροή τους, ο βασιλιάς Boulan υιοθέτησε τον ιουδαϊσμό και υποβλήθηκε σε περιτομή.

Βλέπουμε πως οι διαδικασίες που βρίσκονται σε plus-que-parfait παραπέμπουν σε απλές καταστάσεις ή σε καταστάσεις που είναι το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας ενώ στα ελληνικά, καθώς αποδίδονται με αόριστο, εγκαθιστούν μια χρονολογική σειρά και παραπέμπουν σε εμφανίσεις που εξαρτώνται από τη στιγμή εκφοράς. Τελικά με τη χρησιμοποίηση του αόριστου ο μεταφραστής ορίζει μια νέα εκφωνησιακή κατάσταση. Έτσι μπορούμε να πούμε πως αποδίδει στην ελληνική μη ενεργοποιημένες διαδικασίες με ενεργοποιημένες.

Ανάλογο πρόβλημα παρατηρούμε και στον τρόπο απόδοσης του passé composé ο οποίος αν και μορφολογικά αντιστοιχεί με τον παρακείμενο, άλλοτε μεταφράζεται με παρακείμενο (πβ. παραδείγματα 7, 8, 9):

7. Ce Messie est Jésus de Nasareth. *Il a souffert dans sa chair pour racheter le péché du premier homme, il est mort et il a ressuscité.* (σελ. 39)

Αυτός ο Μεσσίας είναι ο Ιησούς ο Ναζωραίος. Το σώμα του *έχει βασανιστεί* για να λυτρώσει τους ανθρώπους από το προπατορικό αμάρτημα, *έχει πεθάνει* κι *έχει αναστηθεί*.

8. Ses environs immédiats *ont été slavisés* par les arrivants du Nord, et très fertiles, ils sont désormais bien cultivés. (σελ. 67)

Τα γειτονικά της περίχωρα *έχουν εκσλαβιστεί* από αυτούς που κατέβηκαν από το Βορρά και καθώς είναι ιδιαίτερα εύφορα καλλιεργούνται πλέον επαρκώς.

9. Les initiés *ont depuis longtemps pénétré* ce sens caché. (σελ. 81)

Οι μνημένοι *έχουν* από πολύ καιρό *διεισδύσει* στην κρυφή αυτή σημασία.

και άλλοτε πάλι με αόριστο (πβ παραδείγματα 10, 11 και 12)

10. *Ils ont appris* avec horreur que ces prétendus serviteurs du Christ *ont impitoyablement détruit* toutes les juiveries partout où *ils ont passé*, et ils redoutent pour eux un sort identique. (σελ. 79)

Έμαθαν με δέος ότι οι υποτιθέμενοι υπηρέτες του Χριστού *κατέστρεψαν* ανελέητα, απ' όπου κι αν *πέρασαν*, κάθε εβραϊκό στοιχείο και φοβούνται πως κι αυτοί θα *έχουν* την ίδια τύχη.

11. Le prophète Élie, en chair et en os, *est descendu* du Ciel et *il a choisi* Thessalonique comme théâtre de son apparition. Son arrivée est un fait certain et indéniable. Des témoins *l'ont vu, ont touché* ses vêtements.... Beaucoup de Chrétiens aussi *ont eu* le même privilège..... (σελ. 80)

Ο Προφήτης Ηλίας, με σάρκα και οστά, *κατέβηκε* από τον ουρανό και *επέλεξε* τη Θεσσαλονίκη ως τόπο της εμφάνισής του. Η άφιξη του είναι βέβαιη και αδιαμφισβήτητη. Μάρτυρες τον *είδαν*, *άγγιξαν* τα ρούχα του... Πολλοί Χριστιανοί *είχαν* το ίδιο προνόμιο....

12. L'Éternel en *a ainsi décidé* dans sa sagesse et *il l'a dit* par la bouche de Jérémie. (81)

Ο Ύψιστος το *αποφάσισε* εν τη σοφία Του και το *διεμήνυσε* δια στόματος Ιερεμία.

Οι διαφορετικοί τρόποι απόδοσης του *passé composé* οφείλονται τελικά στις δυο διαφορετικές λειτουργίες που μπορεί να έχει. Τα προαναφερθέντα παραδείγματα φανερώνουν ότι ο γραμματικός αυτός χρόνος χρησιμοποιείται άλλοτε για να δηλώσει το τετελεσμένο και άλλοτε για να παραπέμψει σε μια εμφάνιση προτερόχρονη της στιγμής της εκφοράς. Έτσι στα 7, 8 και 9 ο *passé composé* εισάγει καταστάσεις που έχουν προκύψει από διαδικασίες προτερόχρονες της στιγμής της εκφοράς. Αντίθετα στα 10, 11 και 12 ο *passé composé* σηματοδοτεί μία σχέση διαφοροποίησης ως προς τις λεκτικές παραμέτρους.

Χαρακτηριστική είναι τέλος και η περίπτωση του *passé simple* ο οποίος χρησιμοποιείται αποκλειστικά στο μη ενεργοποιημένο σύστημα επισήμανσης για να εντοπίσει μια διαδικασία στο παρελθόν. Η χρήση του δηλώνει μια αποστασιοποιημένη καταγραφή των γεγονότων και οι διαδικασίες παρουσιάζονται σαν ολοκληρωμένα σύνολα. Αντίθετα στην περίπτωση που ο ομιλητής θέλει να παρουσιάσει τα γεγονότα σε πλήρη συνάρτηση με τη στιγμή εκφοράς του λόγου χρησιμοποιεί, όπως ήδη είδαμε, τον *passé composé*. Στα ελληνικά, όμως, δεν έχουμε τη δυνατότητα αυτή, μιας και ο αόριστος λειτουργεί και στους δυο τύπους εκφοράς. Έτσι η αποστασιοποίηση του συγγραφέα από τα γεγονότα που χαρακτηρίζει την αφήγηση πρέπει να δηλωθεί με άλλα γλωσσικά μέσα. Στα παραδείγματα που ακολουθούν ο *passé simple* αποδίδεται με ιστορικό ενεστώτα, ο οποίος, αν και μορφολογικά διαφέρει από τον *passé simple*, δηλώνει και αυτός συντελεσμένες διαδικασίες:

13. *Bientôt, les apôtres chrétiens Cyrille et Méthode, deux moines thessaloniens, vinrent évangéliser les Bulgares et ils triomphèrent, entre 864 et 886.* (σελ. 72)
... και σε λίγο, ανάμεσα στα 864 και 886, οι Χριστιανοί απόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος, δύο Θεσσαλονικείς μοναχοί, *έρχονται* να κηρύξουν το Ευαγγέλιο στους Βουλγάρους και *θριαμβεύουν*.
14. *Boris adopta le christianisme et son peuple ne tarda pas à l'imiter. Thessalonique devint, pour les Bulgares, la ville sainte par excellence.* (σελ. 72)
Ο Boris *ασπάζεται* το Χριστιανισμό και ο λαός του *δεν αργεί* να τον μιμηθεί.
Η Θεσσαλονίκη *γίνεται* για τους Βουλγάρους η κατ' εξοχήν αγία πόλη.
15. *Ce groupe vient de Hongrie dont le roi, Ludovic I, qui régna de 1342 à 1382, les expulsa parce que, très fanatique, il est irrité contre eux de ce qu'ils ont refusé le baptême qu'il a voulu leur imposer.* (σελ. 107)
Η ομάδα αυτή προέρχεται από την Ουγγαρία, της οποίας ο βασιλιάς Λουδοβίκος Α' που *βασιλεύσε* από το 1342 ως το 1382 τους απέλασε γιατί, όντας πολύ φανατικός εξεμάνη εναντίον τους επειδή αρνήθηκαν τη βάπτισή που *θέλησε* να τους επιβάλει.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η εισαγωγή ενός γεγονότος στο χρονικό άξονα δεν πραγματώνεται με τα ίδια γλωσσικά μέσα στις δύο γλώσσες. Οι διαφορές και οι ομοιότητες που καταγράφονται μπορούν εύκολα να δικαιολογηθούν αν υιοθετήσουμε την άποψη πως κάθε γλώσσα δεν οργανώνει με τον ίδιο ακριβώς τρόπο τα δεδομένα της εμπειρίας και τις νοητικές μετουσιώσεις τους. Δεδομένα, που ας μη ξεχνάμε, εμφανίζονται τελικά ενσωματωμένα στη μορφολογία και τη σύνταξη. Είναι γνωστό άλλωστε ότι ένα από τα κύρια θέματα που απασχολούν τους θεωρητικούς της γλώσσας (π.χ. Humboldt), στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν τις διαφορές μεταξύ των γλωσσών, είναι ο ορισμός του τρόπου με τον οποίο οι ομιλητές ερμηνεύουν και κατανοούν τον κόσμο που τους περιβάλλει. Αποτελεί λοιπόν κοινό τόπο να θεωρείται πλέον ότι σε κάθε γλώσσα αντιστοιχεί μια ξεχωριστή οργάνωση των ιδιαίτερων δεδομένων της γνωστικής εμπειρίας. Όπως δηλώνει και ο Whorf (αναφέρεται από τον Henri Van Hoof 1970/84)

"κάθε γλώσσα αποτελεί ένα ευρύ σύστημα δομών διαφορετικό από αυτό των άλλων γλωσσών, μέσα στο οποίο βρίσκονται ταξινομημένοι πολιτισμικά όλοι οι τύποι και οι κατηγορίες με τις οποίες ο άνθρωπος αναλύει τη φύση, θεωρεί ή απορρίπτει τον έναν ή τον άλλο τύπο φαινομένων ή σχέσεων, μέσα από τα οποία αναγείρει το οικοδόμημα της γνώσης του για τον κόσμο".

Ο G. Mounin (1963/296) υποστηρίζει επίσης ότι

"κάθε γλώσσα κατατέμνει διαφορετικές πλευρές της πραγματικότητας, όπως επίσης και την ίδια αλήθεια σε διαφορετικές ενότητες".

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η μεταφραστική διαδικασία αποτελεί ίσως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της διαφορετικής απόδοσης της ίδιας μη γλωσσικής πραγματικότητας. Τούτο συμβαίνει γιατί, ενώ έχουμε κοινά δεδομένα στη γλώσσα πηγή και στη γλώσσα στόχο, η υλοποίηση τους σε λόγο (verbalisation) παρουσιάζει σημαντικές διαφορές. Δεν υπάρχει δηλαδή αναλογία (αντιστοιχία) μεταξύ γλωσσικών δομών και σημασίας κι αυτό γιατί συχνά ανάλογες ή ίδιες γλωσσικές φόρμες έχουν διαφορετική σημασία. Ο A. Culicoli (1987/4) διαπιστώνει ότι μία πραγματικότητα σε μια γλώσσα καθίσταται μία άλλη όταν μεταφράζεται. Όπως άλλωστε είδαμε οι αποκλίσεις μεταξύ πρωτότυπου και μεταφράσματος, κυρίως όσον αφορά τα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται, είναι μεγάλες.

Οι απόψεις όμως αυτές δε βοηθούν ιδιαίτερα την υπόθεση της μετάφρασης. Εκείνο που τελικά πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι ότι παρά τις διαφορές που καταγράφονται, παρά δηλαδή την ετερογένεια που υπάρχει μεταξύ των γλωσσών, είναι γεγονός πως η μετάφραση είναι πάντα εφικτή. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως υπάρχει ένα διαφορούμενο που χαρακτηρίζει τη μεταφραστική διαδικασία. Από τη μια δηλαδή υπάρχουν πολλές και σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις γλώσσες εξαιτίας ακριβώς της διαφορετικής κοσμοθεώρησης κάθε λαού, αλλά ταυτόχρονα και ορισμένα καθολικά γνωρίσματα.

Άρα μπορούμε να υποθέσουμε πως πίσω από τις επιφανειακές διαφορές υπάρχουν κοινά στοιχεία μέσω των οποίων αποδίδεται η πραγματικότητα που κάθε φορά θέλει να μεταφέρει ο ομιλητής. Κατ' αυτό τον τρόπο επιβεβαιώνεται και η διπλή υπόσταση της γλώσσας: από τη μια ως μέσο αποτύπωσης αυτού που μας περιβάλλει και από την άλλη ως το κύριο όργανο του ανθρώπινου πνεύματος που χρησιμεύει στην επικοινωνία.

Το ερώτημα που εύλογα προκύπτει λοιπόν είναι σε ποιο επίπεδο πρέπει να αναζητηθούν τα αίτια που καθιστούν τελικά δυνατή τη μετάφραση. Αν ανατρέξουμε άλλωστε στις διάφορες μεταφραστικές θεωρίες και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί, θα δούμε ότι βασικό μέλημα όλων είναι ο ορισμός των αντικειμενικών παραμέτρων που θα οδηγήσουν στην πιο πιστή απόδοση ενός κειμένου σε μια άλλη γλώσσα. Μία από τις απόψεις που επικρατεί τα τελευταία χρόνια θεωρεί ότι η απόδοση ενός κειμένου απαιτεί από τη μεριά του μεταφραστή τον ορισμό της σημασίας των γλωσσικών στοιχείων και ταυτόχρονα εγκυκλοπαιδικές γνώσεις. Η μετάφραση θεωρείται ως πράξη λόγου και όχι σαν γλωσσικό συμβάν. Είναι η θέση που υποστηρίζει η «διερμηνευτική θεωρία» που έχει διατυπωθεί από τη D. Seleskovitch και τη M. Lederer (32/1994). Είναι όμως αυτό αρχικό;

Από τη μελέτη των παραδειγμάτων διαφαίνεται τελικά ότι δεν είναι και αυτό γιατί η πρόσβαση μας στο λόγο είναι δυνατή μόνο διαμέσου των κειμένων· διαμέσου δηλαδή του συνδυασμού γλωσσικών στοιχείων που σηματοδοτούν τις διάφορες διεργασίες που επιτελεί ο ομιλητής. Η T. Νενοπούλου (1996/41) δηλώνει χαρακτηριστικά ότι με την υιοθέτηση της άποψης της διερμηνευτικής θεωρίας «δημιουργείται τομή μεταξύ γλωσσικών στοιχείων και σημασίας του κειμένου». Το ζητούμενο λοιπόν στη μετάφραση δεν είναι η κατανόηση της σημασίας ενός γλωσσικού στοιχείου. Η μεταφραστική διαδικασία δεν ορίζεται στο επίπεδο των αναλογιών των γλωσσικών σχημάτων, αλλά σ' αυτό της αναγνώρισης των διεργασιών που σηματοδοτούνται μέσα από τα εν λόγω γλωσσικά στοιχεία. Είδαμε άλλωστε ότι στις δυο γλώσσες όμοιες μορφολογικές ενότητες (π.χ. *passé composé*, *plus-que-parfait*) επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες ενώ διαφορετικές μορφολογικές ενότητες (π.χ. *passé simple*) σηματοδοτούν ίδιες λειτουργίες.

Μπορούμε λοιπόν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η απόδοση των γνωστικών δεδομένων στην περίπτωση της μετάφρασης επιβάλλει το πέρασμα από την ιδιαιτερότητα μιας γλώσσας στο γενικευτικό χαρακτήρα του λόγου και έπειτα την επιστροφή και πάλι στον ειδικό χαρακτήρα μια άλλης γλώσσας. Έτσι η έννοια της ισοδυναμίας, για την οποία τόσος λόγος γίνεται από τους θεωρητικούς της μετάφρασης, χάνει το στατικό της χαρακτήρα και αποκτά μία δυναμική. Όσο για τη μεταφραστική διαδικασία παύει να αποτελεί την αναζήτηση αντίστοιχων γλωσσικών σημείων και ορίζεται πλέον ως η απόδοση γλωσσικών σημείων που είναι ενταγμένα σε μια συγκεκριμένη επικοινωνιακή πράξη.⁷

- 1 Τη μετάφραση έχει αναλάβει ο Τομέας Μετάφρασης του Γαλλικού Τμήματος του Α.Π.Θ. με επιστημονική υπεύθυνη την Αν. Καθηγήτρια Γ. Συμεωνίδου-Χριστίδου. Πρόκειται για μια ιστορική αφήγηση όπου ο συγγραφέας μας παρουσιάζει την εξέλιξη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης από την αρχαιότητα έως τις αρχές του εικοστού αιώνα. Το βιβλίο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1935 και περιλαμβάνει 7 τόμους.
- 2 Θα μπορούσαμε να πούμε πως τα δύο αυτά συστήματα αντιστοιχούν στη διάκριση μεταξύ λόγου/αφήγησης (διήγησης) που έχει καθιερωθεί από τον E. Benveniste (1966: 238). Το μη ενεργοποιημένο σύστημα επισήμανσης είναι ένα σύστημα μεταξύ χρονικών στιγμών που: α. βρίσκεται σε ρήξη με την εκφωνησιακή πράξη, β. χαρακτηρίζεται από τη διάρθρωση διαδοχικών πράξεων, η οποία είναι οργανωμένη σε μια σειρά κλειστών διαστημάτων όπου το ένα δεν εμπειριέχει το άλλο.
Το εκφωνησιακό σύστημα αντίθετα είναι ένα σύστημα επισήμανσης μεταξύ χρονικών στιγμών που: α. προσδιορίζεται από την εκφωνησιακή πράξη και όπου β. συνυπάρχουν δυο τύποι δομών (η δομή της διαδοχής και η εκφωνησιακή) όπου η μία τίθεται επί της άλλης. Οι καταστάσεις, οι διαδικασίες και τα γεγονότα που δηλώνονται από την κατηγορηματική σχέση είναι είτε σύγχρονα είτε διαφοροποιημένα από τη στιγμή της εκφοράς.
- 3 Γνωστοί γλωσσολόγοι όπως ο O. Jespersen (1976: 359) και ο E. Benveniste (1974: 70) προσπαθήσαν να μελετήσουν τη λεκτική αποτύπωση του χρόνου διακρίνοντας ο πρώτος μεταξύ "ιδεατού" και "γραμματικού" και ο δεύτερος μεταξύ "φυσικού", "χρονολογικού" και "γλωσσικού". Σύμφωνα με τον E. Benveniste ο φυσικός χρόνος είναι διαρκής, ομοιόμορφος, ανεξάντλητος, γραμμικός και τεμαχισμός σύμφωνα με την επιθυμία του καθένα, σε εντελώς κυμαινόμενες διάρκειες. Ο χρονολογικός χρόνος αντίθετα είναι διαρκής και σταθερός. Είναι ο χρόνος μέσα στον οποίο εγγράφονται τα γεγονότα ως ξεχωριστές διαδοχικές ενότητες. Στην πραγματικότητα πρόκειται για έναν "άχρονο" χρόνο γιατί, μίας και η διάρθρωσή του είναι αυθαίρετη, δεν έχει τίποτα το κοινό με το χρόνο που έχουμε ζήσει, δηλαδή με τον ανθρώπινο χρόνο. Τέλος, ο γλωσσικός χρόνος αντανάκλα την ανθρώπινη εμπειρία του χρόνου συνδέεται με την άσκηση του λόγου και σε αντίθεση με τον φυσικό και τον χρονολογικό που μπορούν να είναι αντικειμενικοί ή υποκειμενικοί - δε μπορεί να είναι παρά μόνο υποκειμενικός.
- 4 Ανάλογη είναι και η θέση του ο Ludwig Söll (1971: 25) ο οποίος υποστηρίζει ότι: "η μετάφραση δεν είναι μια απλή μετάθεση (μεταμόρφωση) στο επίπεδο της γλώσσας, ούτε μια μετάθεση (μεταμόρφωση) προς ένα διαφορετικό κώδικα: η μετάφραση είναι λοιπόν μια πνευματική μεταμόρφωση και άρα δεν μπορεί στην ουσία να θεωρείται ως μετάφραση, μίας και η αλλαγή κώδικα συνδέεται αναγκαστικά με μια τροποποίηση της μεταφερόμενης πληροφορίας".
- 5 Πολλοί είναι αυτοί που προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η μεταφραστική διαδικασία επιχειρώντας κάθε φορά να την εντάξουν σ' ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο. Ο Β. Κουτσοβίτης (1994: 26) ομαδοποιεί τις θεωρίες που κατά καιρούς έχουν προταθεί σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες: στις φιλολογικού χαρακτήρα, στις θεωρίες που βασίζονται στη γενική γλωσσολογία και τέλος στις μεταγλωσσολογικές (πβ επίσης R. Ladmiral 1987: 22).
- 6 Σύμφωνα με τη θεωρία των λεκτικών διεργασιών κάθε εκφώνημα είναι το αποτέλεσμα μίας σειράς διεργασιών των οποίων επιφανειακά ίχνη αποτελούν οι μορφολογικοί δείκτες και η συντακτική διάρθρωση.
- 7 Γνωστό είναι εξάλλου το παράδειγμα της γλώσσας Χόπι, που αναφέρει ο G. Mounin (1984: 80) και η οποία αν και στη ρηματική της κλίση δε διακρίνει το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον αποτυπώνει τελικά το φυσικό χρόνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Benveniste E. 1966. *Problèmes de linguistique générale I* (Paris: Gallimard).
 _____ 1974: *Problèmes de linguistique générale II* (Paris: Gallimard).
 Culioli A. 1978: "Valeurs aspectuelles et opérations énonciatives: l' aoristique". Dans *Actes du colloque sur la notion d' aspect* (Paris: Editions de l'EHESS) 99-113.

- _____ 1987: "Un point de vue énonciatif sur la traduction", propos recueillis par Jean-Luc GOESTER. *Le français dans le monde*, n^o spécial (Paris) 4-10.
- Jespersen O. 1922. *Nature, évolution et origine du langage*. Μετάφραση από τα αγγλικά (1976) (Paris: Payot).
- Κουτσοβίτης Β. 1994: *Θεωρία της Μετάφρασης* (Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις).
- Ladmiral J-R. 1987: "Traductologiques". *Le français dans le monde*, n^o spécial (Paris) 18-25.
- Lederer M. 1994: *La traduction aujourd'hui* (Paris: Hachette).
- Mounin G. 1963: *Les problèmes théoriques de la traduction* (Paris: Gallimard).
- _____ 1984: *Κλειδιά για τη Γλωσσολογία*. Μετάφραση από τα Γαλλικά (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).
- Νενοπούλου Τ. 1996. "Γλωσσολογία και Μετάφραση". *Γλώσσα: περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας* n° 38, 40 - 49.
- Seleskovitch D. 1975: *Langage, langues et mémoires* (Paris: Lettres Modernes).
- Söll L. 1971. "Traduisibilité et intraduisibilité". Dans *Meta*, n^o spécial, Actes du colloque international de linguistique et de traduction (Québec), 25-32.
- Van Hoof H. 1971. "Recherche d'un modèle d'analyse en traduction". Dans *Meta*, n^o spécial, Actes du colloque international de linguistique et de traduction (Québec) 83-94.